

IN MEMORIA SERVARI

GRAŻYNA BAŁTRUSZAJTYS

Uniwersytet Warszawski

Z DZIEJÓW KATEDR HISTORII PRAWA
WYDZIAŁU PRAWA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO.
PRZYSZYNEK DO BADAŃ TRUDNYCH LAT 1945-1950

I. U progu niepodległości podjęto dyskusję nad miejscem przedmiotów historyczno-prawnych w programie studiów prawniczych. Uczestnicząc w niej, profesorowie uniwersytetów galicyjskich podkreślali znaczenie tych przedmiotów dla wykształcenia prawnika. I wszyscy byli zgodni, że powinny się one znaleźć w programie. Jedni uważali, że, podejmując studia, należy zapoznać się z historią ustrojów państwowych i procesem dziejowym kształtowania norm prawnych, inni byli zdania, że spojrzenie na dzieje państwa i prawa powinno mieć miejsce na zakończenie studiów, kiedy student znający współczesne prawo będzie łatwiej mógł zrozumieć proces dziejowy¹. Z programem studiów też łączą się sprawy organizacyjne: katedry, wykładający, formy nauczania. W okresach przemian dyskusja ta wielokrotnie odżywała i odżywa.

¹ G. M. KOWALSKI, *O miejsce historii prawa w programie studiów uniwersyteckich. Polemika między Oswaldem Balcerem a Juliuszem Makarewiczem (1919-1923)*, «CPH» 56.2/2004, s. 345 i n.; M. PYTER, *Miejsce dyscyplin historycznoprawnych w wykształceniu jurydycznym w okresie międzywojennym*, «Roczniki Nauk Prawnych» 14.1/2004, s. 105 i n..

W dotychczasowych badaniach dziejów Wydziału zwrócono uwagę na ustawy i statuty uniwersyteckie, osoby profesorów, zarysowano dokonujące się zmiany, ale nadal jest wiele pytań o osoby uczestniczące w dydaktyce, a niebędące mianowanymi profesorami, o badania naukowe, o program zajęć oraz jego realizację i o codzienne życie Wydziału i udział w nim historyków prawa, a także pytanie o nową formę – ponad katedrami – instytutu oraz zorganizowanie jego działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej, która trwa od sześćdziesięciu lat².

W tym przyczyną do badań dziejów historii prawa na Uniwersytecie Warszawskim chcemy – nawiązując do dziejów katedr – zwrócić uwagę na lata czterdzieste i przypomnieć tych, którzy podjęli trud odbudowy i budowy – a od roku 1950 – „przebudowy” działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej. Należy też uściślić datę podjęcia działalności Instytutu [gdyż autorzy piszący o Instytucie, opierając się na swojej pamięci, podają różne daty] i zwrócić uwagę na powstanie nowych form pracy naukowej i dydaktycznej.

W 1915 r., otwierając Wydział Prawa i Nauk Państwowych na Uniwersytecie Warszawskim, przyjęto program oparty na programach uniwersytetów galicyjskich oraz Szkoły Głównej Warszawskiej i wprowadzono egzamin historyczno-prawny po dwóch latach studiów. Dla realizacji programu ustalono, że stopniowo będą powoływani wykładowcy i będą powstawać odpowiednie zakłady – seminaria (z czasem zyskujące miano katedry) związane z osobami i przedmiotami, zostaną też powołani profesorowie Uniwersytetu.

² Wanda Sudnik w rozprawie *Instytut Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego: jego profesorowie i ich uczniowie (1950/51-2005)* w roczniku Kasy im. Józefa Mianowskiego (W. SUDNIK, *Instytut Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego: jego profesorowie i ich uczniowie (1950/51-2005)*, «Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój» 14(39)/2005, s. 111-168) wskazała dotychczasowe publikacje poświęcone instytutowi z okazji jego jubileuszy, jak też opracowania charakteryzujące polską naukę historii prawa w różnych okresach, dała ogólną charakterystykę działalności Instytutu (s. 116-128). O dziejach historii prawa na UW mówił prof. Juliusz Bardach na sesji naukowej Wydziału w 1988 r. (tekst rozszerzony: J. BARDACH, *Historia prawa na Uniwersytecie Warszawskim (1915-1988)*, [w:] *Themis a Clio, czyli prawo a historia*, Warszawa 2001, s. 303-326). Na 60-lecie działalności Instytutu zwróciła uwagę: A. ROSNER, *Małe ogniwa. Instytut Historii Prawa*, «Uniwersytet Warszawski. Pismo Uczelni» 1/2013, s. 32.

W 1915 r. niełatwe było ustalenie, kto będzie w gronie wykładowców. Przyjęto zasadę, że powołuje się ich corocznie w określonym trybie, a w 1918 r. – po przeprowadzeniu postępowania kwalifikacyjnego – mianowano dla Uniwersytetu profesorów.

Obsadzenie katedr historyczno-prawnych napotykało na trudności. Jedynie katedra prawa rzymskiego miała od 1915 r. profesora, gdyż wykład prawa rzymskiego objął przybyły ze Lwowa prof. Ignacy Koschembahr-Łyskowski, początkowo jako wykładowca, a od 1918 r. jako mianowany profesor zwyczajny UW, i kierował tą katedrą do czasu przejścia na emeryturę w 1935 r.³

Dla przedmiotów historii ustroju i prawa polskiego oraz historii ustroju państw na Zachodzie Europy przez długi czas nie było stałej obsady katedr⁴. Początkowo wykład historii ustroju Polski objął Józef Siemieński, kandydat nauk prawnych Uniwersytetu w Warszawie i doktor filozofii Uniwersytetu Lwowskiego, wykładowca historię w ramach Towarzystwa Kursów Naukowych. Wskutek reorganizacji Wydziału w 1918 r. Siemieński został mianowany docentem tymczasowym na okres 2 lat, ale w marcu 1919 r. odszedł z Uniwersytetu⁵.

Wykład dawnego polskiego prawa sądowego od 1916 r. podjął Stefan Ehrenkreutz, który studiował prawo na Uniwersytecie w Warszawie w latach 1900-1905, a w 1911 r. w Lipsku uzyskał stopień doktora filozofii i wykładał w Towarzystwie Kursów Naukowych. W 1919 r. uzyskał status docenta tymczasowego na okres 2 lat, ale w 1920 r. rozpoczął zajęcia na Uniwersytecie w Wilnie jako zastępca, a następnie profesor nadzwyczajny tej uczelni⁶.

³ W. WOŁODKIEWICZ, *Ignacy Koschembahr-Łyskowski*, [w] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 90 i n.

⁴ M. ZABŁOCKA, G. BAŁTRUSZAJTYS, M. PIETRZAK, *Nauki historycznoprawne w Uniwersytecie Warszawskim w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. PYTER, Lublin 2008, s. 279 i n.; G. BAŁTRUSZAJTYS, *Wydział Prawa w latach 1915-1939*, [w:] *Zarys dziejów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 135 i n.

⁵ S. KONARSKI, *Józef Siemieński*, [w:] «Polski Słownik Biograficzny» 37.152 s.19-23.

⁶ K. POL, *Poczet prawników polskich XIX-XX w.*², Warszawa 2011, s. 1058 i n.

W 1920 r. rozporządzeniem ministra wprowadzono program studiów jednolity dla wszystkich uniwersytetów, mający charakter tymczasowy i utrzymany w praktyce do 1947 r. W programie tym dla I roku studiów wprowadzono prawo rzymskie, historię ustroju Polski, historię dawnego prawa sądowego polskiego, historię prawa na Zachodzie Europy. Z przedmiotów tych studenci mieli zdawać egzamin (w jednym dniu) na zakończenie roku akademickiego. Konieczne było obsadzenie 4 katedr, a tylko prawo rzymskie miało w tym momencie swego wykładowcę, potrzebne też były materiały dydaktyczne – skrypty, podręczniki. Dydaktyka opierała się na pracy profesorów, których obowiązkiem było prowadzenie wykładów, seminariów, ćwiczeń.

W katedrze Prawa Rzymskiego od 1925 r. obok prof. Koschembahra-Łyskowskiego zajęcia prowadził jako zastępca profesora mgr Borys Łapicki⁷. Od 1935 r. – wobec przejścia prof. Koschembahra-Łyskowskiego na emeryturę – kierownictwo katedry i wykład objął prof. Włodzimierz Kozubski⁸. Asystentami byli: dr Zofia Rynkiewicz w latach 1924-1928⁹, mgr Bohdan Sałaciński w latach 1930-1944¹⁰.

Wykład historii ustroju Polski od 1920/21 zlecono zastępczo znakomitemu historykowi Władysławowi Smoleńskiemu, profesorowi wydziału Filozoficznego UW. Wykłady te przerwała jego nagła śmierć 7 maja 1926 r.

Wykład historii dawnego polskiego prawa sądowego miał zastępczo prowadzić Leon Babiński, ale zajęć nie podjął. Od 1922 r. ten wykład i kierownictwo Katedry Historii Dawnego Polskiego Prawa Sądowego

⁷ M. ZABŁOCKA, *Borys Łapicki*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 162 i n.

⁸ M. ZABŁOCKA, *Włodzimierz Antoni Kozubski*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 170 i n.

⁹ Doktor Rynkiewicz była asystentem etatowym i przeszła do katedry Prawa Cywilnego.

¹⁰ Był asystentem płatnym z tzw. ryczałtu. Jego wspomnienia zostały opublikowane w «*Studia Iuridica*» 25/1993, s. 79 i n.

objął prof. Józef Rafacz¹¹, a od 1926 r. kierował Katedrą Historii Ustroju Polski i Dawnego Polskiego Prawa Sądowego (po połączeniu katedr). Asystentem katedry od 1924 r. był Stanisław Borowski¹² uzyskujący kolejne stopnie kariery naukowej.

Dla historii prawa na Zachodzie Europy nie znaleziono stałego wykładowcy, gdyż prof. Przemysław Dąbkowski ze Lwowa przebywał w Warszawie tylko przez rok 1919/20, wykład z tego przedmiotu objął prof. Koschembahr-Łyskowski (dodatkowo oprócz wykładu prawa rzymskiego, do czasu przejścia na emeryturę w 1935 r.). W 1929 r. na wniosek Rady Wydziału Prawa UW Minister WR i OP powierzył kierownictwo Zakładu Historii Prawa na Zachodzie Europy prof. Rafaczowi¹³. W 1937 r. zatwierdzono habilitację Witolda Sawickiego dotyczącą tego przedmiotu i w przededniu wojny podjął on wykład i ćwiczenia¹⁴ z historii prawa na Zachodzie Europy.

Dla utworzonej w latach trzydziestych Katedry Historii Porównawczej Prawodawstw Słowiańskich profesorem mianowano Stanisława Borowskiego w sierpniu 1939 r. (ale nominacji przed wybuchem wojny nie zdążono wręczyć). Zatem jedynym ośrodkiem badań historyczno-prawnych nad przeszłością w okresie międzywojennym na Uniwersytecie Warszawskim była katedra kierowana przez prof. Rafacza, w której

¹¹ G. BAŁTRUSZAJTYS, *Józef Rafacz*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 132 i n. W niedawno wydanej biografii prof. Rafacza dotąd zgromadzone informacje zostały wzbogacone w zakresie życia prywatnego dzięki kwerendzie w kręgu Jego rodziny. Por. M. JANIK-TERTEKA, *Życie i twórczość Józefa Rafacza 1890-1944*, Czarny Dunajec 2010, ss.270.

¹² G. BAŁTRUSZAJTYS, *Stanisław Borowski*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 146 i n.

¹³ AAN, Min. WR i OP, sygn.5268, s.7 i n.

¹⁴ W roku akademickim 1925/26 był młodszym asystentem w Katedrze Historii Ustroju Polski i Dawnego Polskiego Prawa Sądowego, a od 1937 prowadząc wykład z historii prawa na Zachodzie Europy, także „zawiadywał czasowo” Zakładem Biblioteka Historii Prawa na Zachodzie Europy na UW – por. M. KLEMENTOWSKI, *Witold Sawicki (1904-1973)*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 1949-2009*, red. A. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK, Lublin 2009, s. 217 i n.

zarówno prowadzono seminaria dla studentów i doktorantów oraz badania naukowe, jak i przygotowywano wiele publikacji – skryptów, podręczników, monografii. W niej „wyrośli” i Stanisław Borowski – badacz praw słowiańskich, i Witold Sawicki, zajmujący się historią prawa francuskiego.

W okresie okupacji niemieckiej – „w podziemiu” – ze studentami I roku (dla kilku, a później kilkunastu grup) prowadzili zajęcia z historii ustroju Polski i dawnego polskiego prawa sądowego prof. Rafacz i doc. Borowski, a doc. Witold Sawicki z historii prawa na Zachodzie Europy. Wszyscy egzaminowali i pracowali naukowo¹⁵. Profesor Rafacz prowadził seminarium. Prawo rzymskie wykładali prof. Kozubski i – dla większości grup – asystenci: mgr Bohdan Sałaciński i mgr Zygmunt Zagórowski.

Na tajnym Wydziale prawo kościelne wykładał doc. USB dr Jakub Sawicki (który w 1938 r. podjął zlecony wykład z tego zakresu na UJP w Warszawie), i prowadził też badania źródłoznawcze nad polskimi statutami synodalnymi doby średniowiecza¹⁶.

Podczas powstania zginął prof. Rafacz i mgr Zygmunt Zagórowski. Zniszczeniu uległy prace Rafacza, Borowskiego, częściowo dorobek Jakuba Sawickiego.

II. W lipcu 1945 r., kiedy po wielu trudnościach wznowiono działalność Uniwersytetu, katedry historii prawa trzeba było odbudować. Po tragicznej śmierci Stanisława Borowskiego jedynym zajmującym się tymi dyscyplinami był doc. Jakub Sawicki, który powracał z Krakowa (gdzie znalazł się u schyłku wojny). Marzył on – na podstawie informacji

¹⁵ G. BAŁTRUSZAJTYS, *Wydział Prawa w latach 1939-1944*, [w:] *Zarys dziejów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, Warszawa 2008, s. 192. M.in. prof. Rafacz przygotował podręcznik, doc. Borowski odtworzył swoje prace przygotowane do druku, a zniszczone podczas zburzenia Budynku Seminaryjnego Prawa we wrześniu 1939 r.

¹⁶ G. BAŁTRUSZAJTYS, *Jakub Sawicki*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 184 i n. Dawniej imię Jakub pisano przez „ó” i prof. Sawicki zawsze przestrzegał tej pisowni, podpisując się „Jakób”. W indeksach studenckich też zachowywał tę pisownię, nieraz poprawiając „błędną” jego zdaniem wersję swego imienia.

Jerzego Senkowskiego – o utworzeniu Instytutu Historyczno-Prawnego na Wydziale Prawa na wzór odbudowywanego przez prof. Tadeusza Manteuffla Instytutu Historycznego na Wydziale Historii¹⁷. Do czasu zrealizowania tego marzenia – w zmienionych warunkach – musiało upłynąć kilka trudnych dla niego lat.

W chwili podjęcia decyzji o wznowieniu działalności Uniwersytetu nie było bazy materialnej, gdyż był zburzony Gmach Seminaryjny, gdzie mieściła się katedra Rafacza i jej biblioteka, zniszczony Gmach Prawa, w którym w Auditorium Maximum – największej sali tego Gmachu – odbywały się wykłady dla studentów zawsze najliczniejszego I roku Prawa. Wydziałowi udostępniono sale w Seminarium Duchownym przy ul. Krakowskie Przedmieście 54 i tam też początkowo znaleźli miejsce doc. Jakub Sawicki i dr Edward Gintowt¹⁸. W miarę odbudowy Uniwersytetu prowadzono zajęcia w różnych innych salach, m.in. w budynku

¹⁷ Na fakt ten zwróciła uwagę W. SUDNIK, *op. cit.*, s. 114. Koncepcje powołania na Wydziale instytutów (np. karnego, cywilnego) rozważano też na początkowych posiedzeniach Rady Wydziału, ale ostatecznie od niej odstąpiono; por. H. IZDEBSKI, *Wydział Prawa po 1945 r.*, [w:] *Zarys dziejów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, Warszawa 2008, s. 218, 221.

¹⁸ W *Składzie Osobowym UW 1946/47* jako miejsce zamieszkania prof. Sawickiego podano ul. Krakowskie Przedmieście 54. Profesor wspominał nieraz o trudnych warunkach w tamtych czasach. Pokój (na II piętrze gmachu Seminarium Duchownego), w którym mieszkał, był jego gabinetem w dzień, a wieczorem (po wyjęciu siennika chowanego za szafą i koców oraz poduszki z szafy) stawał się sypialnią. Miał też problemy z paleniem w piecu, by ogrzać pomieszczenie (opał, wynoszenie popiołu), z korzystaniem z sanitariatów Seminarium. Podkreślał jednak, że – co ważne – miał maszynkę spirytusową i mógł zagotować wodę. Bywały też wielkie kłopoty ze zdobyciem żywności czy ubrania. Żona profesora z córką znalazła locum u przyjaciół w okolicach Warszawy. Dopiero oddanie do zamieszkania przez pracowników domu UW przy ul. Wilczej 13 pozwoliło im na normalne życie (kuchnia, dwa pokoje w amfiladzie i łazienka). Do tych wspomnień Profesor nieraz powracał, gdy jako studentka, a później asystent, uczestniczyłam w przygotowaniu polskiej bibliografii historycznoprawnej publikowanej od 1954 r i pojawiały się różne kłopoty – wtedy podkreślał że na Wilczej jesteśmy w ciepłym mieszkaniu, nie głodni a trudności trzeba przetrwać. Profesor też wspominał że czasem jego współtowarzyszem nocującym w sąsiedztwie w Seminarium Duchownym był prof. Gintowt, który – jako repatriant – co prawda od razu otrzymał mieszkanie w Milanówku, ale ze względu na nieraz nieprzewidywalne kłopoty komunikacyjne korzystał z siennika i koca chowanych w szafie w pokoju,

Instytutu Historycznego, gdzie przez kilka lat korzystano z dużej Sali, tzw. Kolumnowej, w celu przeprowadzania wykładów, a na drugim piętrze z małych pokoików dla katedr.

Stałe pomieszczenia dla katedr historyczno-prawnych uzyskano z chwilą oddania budynku Seminaryjnego Wydziału Prawa w 1949 r. Na parterze budynku otrzymano: trzy pokoje dla Zakładu Historii Ustroju Polski i Dawnego Prawa Sądowego (nr 10, 11 i 17), dwa pokoje dla Zakładu Powszechnej Historii Państwa i Prawa (nr 12 i 15), duży pokój dla Zakładu Prawa Rzymskiego (nr 22¹⁹); z dwoma pokojami przeznaczonymi dla asystentów katedr historii prawa (nr 15 i 17) łączyła się salka nr 19 przeznaczona na zajęcia z przedmiotów historyczno-prawnych²⁰. Pokój nr 11 z czasem został wspólnym gabinetem profesorów Bardacha

który w dzień był jego gabinetem. Z tych dwóch pokoi w Seminarium profesorowie korzystali do czasu odbudowania Gmachu Seminaryjnego.

¹⁹ Do pokoju tego wstawiono duży tapczan, w którego szufladzie mieściły się koc i poduszka. Umożliwiało to prof. Gintowtowi przenocowanie, gdy pojawiały się kłopoty z dojazdami z Milanówka. Gdy polepszyła się komunikacja i zelektryfikowano linię kolejową z początkiem lat pięćdziesiątych – w tapczanie przechowywano książki (będąc studentką w ramach prac zleconych porządkowałam bibliotekę Instytutu i do tapczanu wkładałam tzw. dublety). Przenosząc katedrę na I piętro, tapczan usunięto.

²⁰ Na I piętrze Gmachu Seminaryjnego przyznano pomieszczenia Katedrze Prawa Antycznego i organizowanemu Instytutowi Papirologii. Katedra Prawa Antycznego prof. Rafała Taubenschlaga otrzymała dwa pokoje, a znakomity papirolog prof. Jerzy Manteuffel – jeden. W tych trzech pokojach gromadzono bibliotekę, do której prof. Taubenschlag włączył swoje prywatne zbiory, była tu i redakcja «The Journal of Juristic Papyrology». Do obsługi przyznano etat woźnej (który przez wiele lat – do przejścia na emeryturę – zajmowała p. Janina Kołczewiakowa, jedyna osoba, na którą profesor nie podnosił głosu). Po formalnym przeniesieniu Katedry Prawa Antycznego i Papirologii na Wydział Historii katedra pozostała w swoich pomieszczeniach i – po powrocie na Wydział – nadal zajmuje je jako Katedra Prawa Rzymskiego i Antycznego. Przeniesienie zakładów Instytutu Historii Prawa na I piętro Gmachu Seminaryjnego nastąpiło w końcu lat sześćdziesiątych, kiedy Komitet Uczelniany PZPR – zajmujący kilka pokoi na II piętrze Gmachu Seminaryjnego – objął lokal w Pałacu Kazimierzowskim. W Gmachu Seminaryjnym nastąpiły zmiany. Historykom dano pokoje na piętrze obok biblioteki im. Rafała Taubenschlaga, parter zajęły zakłady Instytutu Prawa Karnego i biblioteka Wydziałowa. W pomieszczeniach I piętra Instytut uzyskał pokój dla sekretarki i dla dyrektora, ale połączone katedry Prawa Rzymskiego i Antycznego straciły jeden pokój.

i Leśnodorskiego. Te pokoje przez wiele lat użytkowali historycy prawa (a z chwilą utworzenia Instytutu stały się jego pomieszczeniami).

Jesienią 1945 r. – od 1 września – doc. dr Jakub Sawicki w charakterze zastępcy profesora podjął zajęcia z trzech przedmiotów: historii ustroju Polski, historii dawnego polskiego prawa sądowego i prawa kościelnego i status jego ulegał zmianom. Formalnie od 1 lutego 1946 r. był docentem etatowym prawa kościelnego, od 1 kwietnia 1946 r. – prof. zwyczaj. kontraktowym historii ustroju Polski, historii dawnego polskiego prawa sądowego i prawa kościelnego, z chwilą zniesienia prawa kościelnego od 1 kwietnia 1947 r. został mianowany profesorem zwyczajnym historii ustroju Polski i dawnego polskiego prawa sądowego – katedrą tą kierował nieprzerwanie od 1945 r.

W gronie jej pracowników znaleźli się: st. asystent mgr Jerzy Redke (od jesieni 1945 r. do końca 1946 r.; aresztowany w 1946 r. w grupie kilku asystentów Wydziału pod zarzutem działalności antypaństwowej), od stycznia 1949 etat ten objął mgr Władysław Rostocki, pracując w katedrze do 1963 r.²¹; mgr Alina Wawrzyńczykowa (formalnie²²) jako st. asystent w roku akademickim 1946/47; ks. dr Marian Myrcha w latach 1946-1948; mgr Jerzy Senkowski od 1 września 1947 r. do 31 sierpnia 1951 r.²³ Czasowo w charakterze asystentów – wolontariuszy pracowali mgr Zdzisław Korszyński (1947-1948) i mgr Jerzy Bogobowicz (1948-1950). W latach 1948-1949 w charakterze zastępcy asystenta pracowali

²¹ M. LIPSKA, *Władysław Rostocki (1912-2004)*, [w:] *Profesorowie Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. DĘBIŃSKI, W. STASZEWSKI, M. WÓJCIK, Lublin 2006, s. 273-279.

²² *Skład Osobowy UW 1946/47*. Zamieszczenie jej nazwiska w *Składzie* jest dowodem starań prof. Sawickiego o jej zatrudnienie na UW. Propozycja ta nie została zrealizowana, gdyż dr Wawrzyńczykowa – która wiosną 1945 r. znalazła się w Krakowie na UJ – od 1 stycznia 1946 r. podjęła pracę na Uniwersytecie Wrocławskim (P. PŁUTA, *Prawnicy z Uniwersytetu Stefana Batorego*, [w:] *Wybitni prawnicy na przestrzeni wieków*, red. M. MARSZAŁ, J. PRZYGOCKI, Wrocław 2006, s. 224).

²³ W 1950 r. organizacja partyjna uznała, że jako były członek AK nie może być pracownikiem Wydziału i został zwolniony. Staraniem prof. Jakuba Sawickiego przeniesiono go do Archiwum Głównego Akt Dawnych. W listopadzie 1956 powrócił na stanowisko adiunkta tej katedry. O J. Senkowskim por. R. KRACZKOWSKI, *Jerzy Senkowski 1925-2005*, «*Studia Iuridica*» 45/2006 s. 325 i n.

w katedrze student Jan Baszkiewicz, który z chwilą utworzenia aspirantury w 1950 r. został w katedrze aspirantem pod opieką prof. dr. J. Bardacha.

Pierwsze lata powojenne były bardzo trudne nie tylko z powodu braku odpowiednich pomieszczeń do działalności dydaktycznej, braku podręczników, konieczności odbudowywania – właściwie stworzenia – biblioteki czy kłopotów materialnych dnia codziennego (niskie wynagrodzenie, problemy mieszkaniowe, trudności z żywnością i odzieżą dla osób, które wszystko straciły podczas powstania). Przede wszystkim wprowadzanie nowej ideologii, zmiany ustawodawstwa, zmiany programowe²⁴, tworzenie nowych katedr, braki w obsadzie tworzyły „nowy klimat” na Wydziale, na którym obok „starych” pojawili się „nowi”. Zmiany następowały dość szybko²⁵ i sytuacja prof. Jakuba Sawickiego była niełatwa. Z programu usunięto prawo kościelne i w 1947 r. wykład z tego przedmiotu został zakończony, Katedrę Prawa Kościelnego miano przekształcić w katedrę naukowo-badawczą – co nie zostało zrealizowane – a powołano Katedrę Prawa Wyznaniowego, która podjęła działalność pod kierownictwem prof. Henryka Świątkowskiego²⁶. Profesor Sawicki nadal wykładał tylko historię ustroju Polski i dawnego polskiego prawa sądowego, a nazwę tego przedmiotu zmieniono na historię państwa i prawa polskiego.

Z chwilą reaktywowania po wojnie Koła Prawników prof. Jakub Sawicki został jego opiekunem, ale w końcu lat czterdziestych Koło zostało rozwiązane, a pochodzące z jego biblioteki książki z zakresu historii prawa pozostały na półce w pokoju nr 11. Z chwilą utworzenia biblioteki Wydziałowej zostały do niej przekazane (oznaczone były jako „depozyt”)²⁷.

²⁴ P. KŁADOCZNY, *Kształcenie prawników w Polsce w latach 1944-1989*, «Studia Iuridica» 35/1999, s. 90 i n.

²⁵ H. IZDEBSKI, *Wydział Prawa...*, s. 202 i n.

²⁶ M. PIETRZAK, *Henryk Świątkowski*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAETRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 201 i n.

²⁷ Do biblioteki Wydziałowej został przekazany cały księgozbiór Instytutu, którym zajmował się dr Stanisław Russocki i ja.

W końcu lat czterdziestych Katedra Prawa Rzymskiego i Katedra Historii Prawa na Zachodzie Europy – przemianowana na Katedrę Powszechniej Historii Państwa i Prawa – miały stałą obsadę i troska prof. Sawickiego o zajęcia z tych przedmiotów była zbędna. Zmniejszyła się zarówno zakres jego działania, jak też obsada jego katedry. Szczęśliwie dla niego był mianowanym profesorem zwyczajnym, kierownikiem katedry, członkiem Rady Wydziału, jednym z pierwszych, którzy odbudowywali Wydział, ale w świetle zachodzących zmian i budowania „nowego” Uniwersytetu dla nowej władzy nie był osobą gwarantującą prowadzenie badań naukowych i dydaktyki na podstawie doktryny marksistowsko-leninowskiej.

Ogólnopolskie konferencje metodologiczne w Toruniu, Poznaniu, a następnie w Otwocku stawiały przed historykami prawa ważne zadania tworzenia nowych form organizacyjnych, prowadzenia badań zespołowych i zerwania z burżuazyjną nauką²⁸ i na Uniwersytecie Warszawskim, który miał być wiodącą, socjalistyczną uczelnią, była potrzebna odpowiednia obsada katedry.

Rozporządzeniem Ministra Szkół Wyższych i Nauki z 21 sierpnia 1950 r.²⁹ utworzono na Wydziale Prawa UW zespołową Katedrę Historii Państwa i Prawa Polskiego, a zarządzeniem tego ministra z 8 września

²⁸ W. SUDNIK, *op. cit.*, s. 115 i tam podana literatura. Podczas konferencji w Toruniu w czerwcu 1950 r. w dyskusji nad planami badań i formami działalności prof. Jakub Sawicki opowiedział się za organizowaniem Instytutów historyczno-prawnych w ramach wydziałów prawa, uważając, że utworzenie zespołów katedr „nie czyni zadość postulatowi pracy i współpracy zespołowej” (CPH 3/1951, s. 395). Profesor Henryk Świątkowski – uczestniczący w konferencji – podkreślił, że w ramach nowego przedmiotu, jakim jest prawo wyznaniowe, są konieczne badania nad stosunkiem państwa do religii i związków religijnych „w aspekcie prawnohistoryczno-porównawczym, a nie jedynie w ciasnym, oderwanym od stosunków społecznych i ich rozwoju zakresie wyznaniowego prawa konstytucyjnego i administracyjnego” (tamże, s. 371). Dlatego do planu badań historyczno-prawnych włączono badania prowadzone w Katedrze Prawa Wyznaniowego i w następstwie włączono tę katedrę do Instytutu Historii Prawa UW. W uchwale konferencji opowiedziano się za tworzeniem wydziałowych instytutów historyczno-prawnych „z utrzymaniem samodzielności istniejącego już Instytutu Prawa Antycznego w Warszawie” (tamże, s. 398).

²⁹ Dz.U. R.P. 41/368.

1950 r. ustalono skład tej katedry: zast. prof. dr J. Bardach, prof. nadzw. dr B. Leśnodorski i prof. zw. dr J. Sawicki.

Kierownictwo katedry pozostawało przy dotychczasowym kierowniku prof. Jakubie Sawickim³⁰. Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki formalnie na kierownika katedry zespołowej powołało prof. B. Leśnodorskiego z dniem 1 września 1954 r.³¹, a faktycznie objął on kierownictwo 1 stycznia 1955 r.

W 1950 r. do katedry został przeniesiony z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu dr Waldemar Voisé na stanowisko adiunkta, które zajmował do końca 1953 r.³². W tym samym roku na stanowisko zastępcy asystenta zatrudniono studenta Stanisława Russockiego, który po ukończeniu studiów pozostał jako asystent³³. W 1951 r. został zatrudniony jako asystent mgr Michał Pietrzak „z przeznaczeniem specjalnym dla prowadzenia zajęć na Studium Zaocznym”³⁴, które wtedy

³⁰ W. SUDNIK, *op. cit.*, s. 135. Dowodem „wahań” jest odnotowanie w *Składzie Uniwersytetu na rok akademicki 1950/51*, że nazwisko kierownika seminarium historii państwa i prawa polskiego „będzie podane później” (s. 93), w dalszych latach w *Składzie* jest nazwisko prof. Sawickiego.

³¹ Zarządzenie z 6 grudnia 1954 r. nr DK /II-2-4380/54 (Archiwum UW, Akta Instytutu Historii Prawa, nr 126, *Historia obsady personalnej Katedry Historii państwa i prawa polskiego od r. 1945*).

³² Archiwum UW, akta osobowe K 1931; *Roczniki UW*, III, s. 153; I. STASIEWICZ-JASUKOWA, *Zawiesić w czasie. O polskich historykach nauki i kultury*, seria «Rozprawy z Dziejów Nauki i Techniki», XIII, Warszawa 2002, s. 79 i n. Dr Voisé pracę na UW podjął 2 listopada 1950 r., ponieważ Wydział Prawa w Toruniu uległ likwidacji, a kiedy przygotował pracę habilitacyjną musiał odejść z Instytutu, bo nie było perspektywy uzyskania etatu dla czwartego profesora w katedrze.

³³ Rozpoczynając studia w 1949 r., bardzo aktywnie działał w Kole naukowym historyków prawa, zdał bardzo dobrze egzaminy i jako student II roku został zatrudniony jako zastępca asystenta; był też opiekunem tego Koła – A. ROSNER, *Stanisław Russocki (1930-2002)*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAETRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 273 i n.

³⁴ Archiwum UW, Akta Instytutu Historii Prawa, nr 126, *Historia obsady personalnej Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego*. W roku akademickim 1951/52 został zatrudniony jako zastępca asystenta, a po ukończeniu studiów w 1952 r. jako asystent (od 1 października 1952 r.).

organizowano. Z grona dawnych asystentów pozostał dr Władysław Rostocki, archiwista, bezpartyjny³⁵.

Od jesieni 1950 r. prof. Jakuba Sawickiego odsunięto od prowadzenia wykładów, pozostawiono mu jedynie prowadzenie specjalistycznych zajęć dla nielicznych grup z zakresu źródłoznawstwa. Wykład dla studentów I roku w semestrze zimowym objął Juliusz Bardach, w 1951 r. mianowany profesorem, a w semestrze letnim – prof. Bogusław Leśnodorski. Prowadzili też obaj dodatkowo nieobowiązujące „proseminaria” dla studentów I roku interesujących się przedmiotem, planowane seminaria dla studentów starszych lat i seminaria tzw. doktorskie dla chcących przygotować prace doktorskie. W seminariach doktorskich uczestniczyli asystenci, aspiranci i osoby z zewnątrz. W życie Wydziału włączył się prof. Leśnodorski, który uczestniczył w organizowaniu ogólnouniwersyteckiej i oddziałowej organizacji ZNP³⁶ i prof. Bardach, który w roku 1950/51 był prodziekanem d/s studenckich. Obaj byli członkami PZPR „wywodzącymi się z PPS”³⁷. Podobnie jak prof. Sawicki byli zwolennikami tworzenia na Uniwersytecie większych jednostek – na Wydziale, Instytucie Historyczno-prawnego, w ramach którego prowadzono badania i działalność dydaktyczną i w którym byłyby wszystkie katedry zajmujące się historią prawa.

Na Wydziale zajmującymi się historią prawa – obok Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego – były: Katedra Historii Prawa na Zachodzie Europy (w 1947 r. przemianowana na Katedrę Powszechnej Historii Państwa i Prawa), Katedra Prawa Rzymskiego, Katedra Prawa Antycznego, „nieobsadzona” Katedra Historii Porównawczej Prawodawstw Słowiańskich i Katedra Prawa Wyznaniowego (w której

³⁵ Trudno przypuszczać, że nie wiadano o jego przeszłości AKowskiej, ale ówczesnie doceniano działania Biura Informacji i Propagandy KG AK w walce z Niemcami, a z nim był związany W. Rostocki. Pracując w AGAD, był potrzebny – w nowej epoce – do opracowywania i publikacji źródeł, a zajęcia ze studentami i konsultacje prowadził popołudniami i pozostawał właściwie nieznamy na Wydziale.

³⁶ Było to podstawą odznaczenia Profesora Złotą Odznaką ZNP w 1975 r. w dwudziestopięciolecie podjęcia działalności.

³⁷ Ówczesnie, mówiąc o członkach partii PZPR – czasem w prywatnych rozmowach – zwracano uwagę na ich poprzednią przynależność organizacyjną, czego niejednokrotnie byłam świadkiem.

widziano „następczynię” Katedry Prawa Kościelnego, zajmującą się prawem wyznaniowym w przeszłości i teraźniejszości – co deklarował na konferencji toruńskiej prof. Świątkowski).

Katedra Historii Prawa na Zachodzie Europy w roku akademickim 1945/46 była pod opieką prof. Jakuba Sawickiego (gdyż nie znano losu doc. Witolda Sawickiego, który ten przedmiot wykładał na tajnym Wydziale). Jako starszy asystent, od 1947 r. – adiunkt, został zatrudniony dr Cezary Kunderewicz³⁸ i prowadził ćwiczenia z tego przedmiotu, łącząc pracę w katedrze z pracą w Rektoracie UW. Wobec trudnej sytuacji kadrowej niejednokrotnie podejmował cały ciężar dydaktyki³⁹. W latach 1947-1949 Katedrą Powszechnej Historii Ustrojów Państwowych i Prawa jako profesor kontraktowy kierował prof. dr Marian Jedlicki, który zarazem kierował katedrą w Poznaniu i Krakowie i nie co tydzień bywał w Warszawie.

W 1949 r. z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu przeniesiono prof. dr. Karola Koranyiego, który (łącząc pracę na obu uniwersytetach i funkcje rektora UMK i po zakończeniu tej funkcji i pracy w UMK) dojeżdżał z Torunia, i dopiero latem 1952 r. otrzymał mieszkanie w Warszawie⁴⁰.

³⁸ J. KODRĘBSKI, *Cezary Kunderewicz (1912-1990)*, «CPH» 46.1-2/1994, s. 179-187; tamże stwierdzenie że od 1954 r. Kunderewicz był adiunktem w Katedrze Prawa Antycznego (s. 183). Archiwum UW K 3964 – życiorys własnoręczny, w którym podaje, że od czerwca 1945 podjął pracę w administracji UW jako referendarz, od 1 kwietnia 1949 – radca prawny, od 1 marca 1950 r. – kierownik sekretariatu UW (i to stanowisko zajmował w październiku 1954, kiedy napisał ten tekst). Stwierdził też: „W okresie 1945-1951 pracowałem dodatkowo jako st. asystent, a następnie jako adiunkt na wydziale prawa UW”. Nie podał żadnej informacji o podjęciu pracy w Katedrze Prawa Antycznego. Proszony o relacje z okresu studiów i pierwszych lat jego pracy na Wydziale napisał o okresie studiów (por. «Studia Iuridica» 17/1990), stanowczo natomiast odmówił informacji o okresie późniejszym. Parokrotnie pytany o pewne fakty powiedział, że nie chce pamięcią wracać do tamtego okresu. Zaslugą jego jest wyposażenie – z chwilą uzyskania lokalu – Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa w meble i organizowanie jej biblioteki.

³⁹ Jego studenci (dzisiaj profesorowie) Wołodkiewicz i Pietrzak wspominają, że na zajęciach wiele uwagi poświęcał problematyce Egiptu i mechanizmom jego władzy.

⁴⁰ Dojeżdżając, Profesor zatrzymywał się w hotelu, a w razie braku miejsc u znajomych lub nocował w swoim pokoju na Wydziale. W pokoju była kanapka, w szafie

Jego sytuacja na Wydziale początkowo nie była łatwa – był rektorem UMK i bezpartyjny⁴¹, zarazem był lwowskim wieloletnim asystentem (dwudziestoletnim – jak sam podkreślał), habilitowanym już w 1931 r., a od 1945 r. profesorem, autorem wielu prac i bibliografii. Szybko zyskał na Wydziale szacunek ze względu na swoją ogromną erudycję, wiedzę i chęć dzielenia się nią z zainteresowanymi, jak też ze względu na poczucie humoru i życzliwość dla ludzi. Podkreślając, że przez wiele lat był asystentem, interesował się „młodymi” i służył radą piszącym różne prace, zwłaszcza „wstępy historyczne”, nie skąpił też rad profesorom. Mając doskonałą pamięć, opowiadał ciekawe anegdoty i dowcipy, lubił żartować i był lubiany przez studentów⁴². Ale też nie znosząc kłamstwa, głupoty czy tzw. bałaganiarstwa, czasem zbyt szybko wypowiadał swoje zdanie czym przysparzał sobie różnych kłopotów.

W latach 1949-1951 oprócz adiunkta Kunderewicza w katedrze pracował jako asystent mgr Tadeusz Mallik, uczeń prof. Koranyiego ze Lwowa (łącznie to z pracą w Biurze Prawnym MON), zastępcą asystenta w r. 1949/50 był Jan Baszkiewicz. W 1951 r. odszedł z katedry

miednica, metalowy dzbanek, elektryczna maszynka, koc i poduszka, co pozwalało na „zamieszkanie”. Zawartość szafy usunięto gdy Profesor zamieszkał w Warszawie, kanapka była w pokoju Instytutu do czasu remontu w 2009 r.

⁴¹ Nie były w pełni znane jego stosunki z organizacją PZPR na UMK, wiadomo, że „były jakieś kłopoty”, a w 1953 r. wydawnictwo Iskry wydało książkę Zdzisława Wróbla *Inauguracja*, w której w osobie rektora Kroguleckiego jakoby „portretowano” Koranyiego. – O tym okresie życia Profesora por. K. KAMIŃSKA *Toruńskie lata Karola Koranyiego* [w:] *Karol Korany (1897-1964) Studia w stulecie urodzin*, red S. SALMONOWICZ, Toruń 1998 s. 9 i n.

⁴² Opowiadano o nim dowcipy, powtarzano jego powiedzenia i żarty, wiadano o nim i na innych wydziałach z opowiadań prawników. Kiedy pewnego dnia wszedł na salę i zobaczył na ścianie wielkie niebieskie płótno i na nim wyrysowanego gołębia pokoju, powiedział, że niebieski kolor jest piękny. Studenci na egzamin zaczęli przychodzić w niebieskich koszulkach, a studentki w niebieskich bluzkach lub sukienkach, czasem wymieniano się tymi strojami. Profesor się uśmiechał i mówił, że jeśli to ma być formą szacunku dla egzaminu, to ją przyjmuje. Ostatnio jego student Maciej Dubois wspominał, że studenci kochali Profesora, a studentki zakładały na egzamin czerwone sukienki (M. DUBOIS, M. KOMAR, *Adwokat. Rozmowa o życiu w ciekawych czasach*, Warszawa 2012, s. 111), co należy sprostować, gdyż Profesor nie lubił czerwonego koloru (łączącego się z krwią), a stroje były niebieskie – i to przez wiele lat.

dr Kunderewicz⁴³, a do katedry przyjęto mgr Kalinę Magdalenę Klein⁴⁴ i dr. Ludwika Sowińskiego – wychowanka Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie – jako asystenta, następnie adiunkta – i powierzono mu zajęcia ze studentami Studium Zaocznego⁴⁵. W 1952 r. wobec zakończenia działalności Wydziału Prawa UMK w Toruniu przeniesiono do katedry dr. Zbigniewa Zdrójkowskiego na stanowisko adiunkta i przewieziono księgozbiór toruńskiej katedry⁴⁶.

Katedrę Prawa Rzymskiego początkowo prowadził prof. dr Włodzimierz Kozubski, który objął ją w 1935 r. jako profesor nadzwyczajny. Podczas okupacji podjął także zajęcia z prawa cywilnego (które zawsze bardziej go interesowało), a z prawa rzymskiego głównie przyjmował egzaminy. Po wojnie, kiedy w 1946 r. został mianowany profesorem zwyczajnym prawa cywilnego i objął drugą Katedrę Prawa Cywilnego, kierownictwo Katedry Prawa Rzymskiego w tym samym roku dano

⁴³ Juliusz Bardach stwierdza, że: „odsunięty jako «politycznie niepewny» od dydaktyki i przeniesiony do administracji na początku lat pięćdziesiątych. Wrócił po październiku 1956 r., wkrótce jako docent, do dydaktyki, ale już do Katedry Prawa Antycznego, by potem objąć – niebawem jako profesor – samodzielnią Katedrę Prawa Rzymskiego na Uniwersytecie Łódzkim” (J. BARDACH, *Historia prawa...*, s. 311). Obecnie w świetle dokumentów te dane podane przez prof. Bardacha należy skorygować, gdyż w administracji UW C. Kunderewicz został zatrudniony w czerwcu 1945 r., w 1954 r. – zatrudniony w Katedrze Prawa Antycznego Wydziału Historii, która była naukowo-badawczą, i tamże w 1960 r. uzyskał stopień docenta (po habilitacji przeprowadzonej na Wydziale Prawa UW) i podjął pracę na Uniwersytecie Łódzkim. Należy przyjąć stwierdzenie prof. Bardacha, że został zwolniony z Wydziału Prawa w 1951 r. jako „politycznie niepewny” (co nie wpłynęło na fakt zatrudniania go w Rektoracie UW?).

⁴⁴ Mgr Kalina M. Klein 1 stycznia 1951 r. została przeniesiona z Katedry Prawa Antycznego na stanowisko młodszego asystenta a w latach 1953-1956 była starszym asystentem w Katedrze Prawa Rzymskiego i prowadziła zajęcia dla Studium Zaocznego.

⁴⁵ Dr Sowiński zajmował się organizowaniem administracji Studium Zaocznego i w nim prowadził zajęcia z powszechnej historii państwa i prawa; był zatrudniony na UW do 1962 r., następnie pozostał w adwokaturze.

⁴⁶ Książki umieszczono w pokojach katedry na dostarczonych przez UW prowizorycznych półkach (które często trzeba było naprawiać), a zbiór protokołów posiedzeń Reichstagu II Rzeszy znalazł miejsce w salce nr 19. Po utworzeniu biblioteki Wydziału książki zostały do niej przeniesione. Z chwilą reaktywowania katedry w Toruniu książki z biblioteki WPiA powróciły do właściciela.

lwowskiemu romaniście dr. Edwardowi Gintowtowi⁴⁷. Doktor Gintowt został zatrudniony w 1945 r. jako zastępca profesora, po habilitacji w lutym 1946 na Uniwersytecie Poznańskim został powołany na stanowisko profesora kontraktowego UW, a w 1948 r. mianowano go profesorem nadzwyczajnym⁴⁸. Według spisu wykładów w roku akademickim 1946/47 prof. Kozubski prowadził tylko 1 godz. wykładu z prawa rzymskiego (zobowiązania), a zastępca prof. Edward Gintowt – 15 godz. zajęć tygodniowo.

Asystentami katedry do 1951 r. byli: dr Jerzy Falenciak (który z chwilą utworzenia Katedry Prawa Antycznego do niej przeszedł), asystent-wolontariusz mgr Andrzej Szyrmer (1947-1949), zastępcą asystenta, a następnie asystentem Jan Szachułowicz (1949-1951).

W ramach reform programu i jego „unowocześniania” w 1949 r. zniesiono wykłady z prawa rzymskiego jako niepotrzebne dla kształcenia nowoczesnego prawnika. W uniwersyteckim *Spisie wykładów r. 1949/50* w wykładach „zalecanych” zamieszczono wykład prof. Taubenschlaga „Prawo rzymskie na tle praw antycznych” prowadzony w lokalu Zakładu Prawa Antycznego i wykład prof. Gintowta „Etapy powstawania ustroju republikańskiego w Rzymie”, który miał być prowadzony w sali wykładowej. W *Spisie wykładów r. 1950/51* zabrakło zajęć z prawa rzymskiego.

W drodze wielu starań romanistów na różnych forach, m.in. wystąpień na konferencjach metodologicznych, udało się przekonać decydentów o konieczności wykładania prawa rzymskiego. Profesor Gintowt (mimo trudnej sytuacji osobistej – arystokratyczne pochodzenie, bezpartyjny) bronił prawa rzymskiego i na konferencjach, i na forum Wydziału, a w roku 1949/50 prof. Gintowt – jako prodziekan – sprawował funkcje dziekana wobec wakatu na tym stanowisku. W roku akademickim 1951/52 przywrócono wykład kursowy z obowiązkowym egzaminem⁴⁹, a wprowadzenie ćwiczeń dla grup studenckich mających

⁴⁷ W. WOŁODKIEWICZ, *Edward Gintowt (1899-1965) – w czterdziestolecie śmierci*, «CPH» 63.1/2011, s. 305 i n.

⁴⁸ Archiwum UW, sygn. K 2424 i autobiogram – Archiwum UW sygn. R 49 (3).

⁴⁹ Studenci którzy rozpoczęli studia w latach 1949 i 1950 musieli ten przedmiot uzupełnić (według indeksu Katarzyny Sójki, która rozpoczęła studia w 1950 r., wykładu z prawa rzymskiego (3 godz./tyg.) wysłuchała w semestrze zimowym roku

obowiązek uczęszczania na wykłady i ćwiczenia wpłynęło na przywrócenie katedrze asystenta. Na stanowisko to został formalnie powołany w grudniu 1952 r. mgr Witold Wołodkiewicz⁵⁰.

Katedra Prawa Antycznego pod kierownictwem prof. dr. Rafała Taubenschlaga została utworzona wiosną 1947 r., kiedy po powrocie z USA zdecydował się on na pracę w Warszawie, a nie w Krakowie, z którym był przez lata związany w okresie międzywojennym⁵¹. W roku akademickim 1947/48 prof. Taubenschlag podjął dla studentów wykład zobowiązań w prawie rzymskim, a pozostałe zagadnienia wykładał prof. Gintowt. Studenci zdawali egzamin u jednego lub drugiego profesora i ta sytuacja utrzymała się do 1950 r. Między profesorami nie było żadnej współpracy, a wręcz panowały niemiłe stosunki i manifestowana przez prof. Taubenschlaga niezyczliwość do prof. Gintowta była wyrażana w formie niemiłych zachowań, krytyki wobec studentów, zakazu dostępu do książek katedry.

akademickiego 1952/53 i egzamin zdała w styczniu 1953 r.). Bardzo dziękuję prof. dr hab. Katarzynie Sójce-Zielińskiej za udostępnienie indeksu.

⁵⁰ Studenci, gdy przywrócono przedmiot, odczuwali brak asystenta (szczególnie ci, którzy nie znali łaciny) i ich delegacja udała się do tow. Olgi Wasylkow, I sekretarza KU PZPR UW, prosić o interwencję (poinformowali, że w pokoju Katedry Prawa Rzymskiego popołudniami jest młody człowiek, który przygotowuje swoją pracę doktorską, a nie ma prawa nic wyjaśniać studentom). Towarzyszka Sekretarz kazała za dwa dni zgłosić się do Katedry Prawa Rzymskiego, a wtedy na drzwiach była informacja o godzinach w których mgr. Wołodkiewicz udziela konsultacji. Słowo przystojnej pani o pięknych rudych włosach zostało zrealizowane (W tej delegacji uczestniczyłam a sposób załatwienia sprawy podpowiedział nam prof. Koranyi podczas proseminarium gdy opowiedzieliśmy o naszych kłopotach z prawem rzymskim). O Witoldzie Wołodkiewiczu: A. KACPRZAK, J. KRZYNÓWEK, *Conversazione con Witold Wołodkiewicz*, [w:] *Au-delà des frontieres. Mélanges de droit romain offerts a Witold Wołodkiewicz*, red. M. ZABŁOCKA i in., Liber, Warszawa 2000, s. XIII-XXX i bibliografia; W. WOŁODKIEWICZ, *Moje peregrynacje naukowe (1958-2003)*, [w:] *Zagraniczne peregrynacje i przyjaźnie naukowe polskich uczonych*, t. I, red. M. ŚWIĘCH-PŁONKA, PAU, Komisja Historii Nauki, Monografie, t. 14, Kraków 2008, s. 51-145; W. WOŁODKIEWICZ, *Itinerari di un giurista europeo. Dall'Università di Varsavia alla Federico II*, seria „Diáphora”, nr 13, Jovene, Napoli 2010.

⁵¹ W. WOŁODKIEWICZ, *Rafał Taubenschlag (1881-1958)*, [w:] *Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie*, Warszawa 2010, s. 13 i n. i tamże wskazane opracowania biograficzne.

Do Katedry Prawa Antycznego – z chwilą jej utworzenia – przeszedł z Katedry Prawa Rzymskiego dr Jerzy Falenciak i pracował w niej do momentu powołania go w 1949 r. na zastępcę prof. na Uniwersytecie Wrocławskim. Krótko w katedrze pracowała jako st. asystent dr Hanna Waśkiewicz⁵². W katedrze zostali zatrudnieni jako student – zast. asystenta – a następnie asystent mgr Józef Modrzejewski i zast. asystenta – następnie asystent – mgr Kalina Magdalena Klein, która w 1951 r. przeszła do Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa, a jej miejsce zajął mgr Henryk Kupiszewski⁵³.

W roku akademickim 1950/51 Katedrę Prawa Antycznego jako naukowo-badawczą przeniesiono na Wydział Historii UW, sytuując ją jako odrębną katedrę – obok Instytutu Historycznego – związaną z Instytutem Papirologii kierowanym przez prof. Jerzego Manteuffla. W tej Katedrze Prawa Antycznego na rok 1950/51 zatrudniono jako docenta kontraktowego przeniesionego w stan spoczynku prof. Włodzimierza Kozubskiego i umowa ta miała być corocznie przedłużana⁵⁴. W tym też czasie prof. Taubenschlag bronił pozycji prawa antycznego i prawa

⁵² Archiwum UW, akta osobowe k. 1006 – była w katedrze zatrudniona w okresie 1 lutego 1948 – 1 października 1949 r. jako asystent kontraktowy. Wspomina o tym zatrudnieniu I. S. Grat (IDEM, *Chrześcijańska koncepcja pokoju w ujęciu Hanny Waśkiewicz*, [w:] *Pacyfizm. Prawo a dzieje państwa i ustroju*, II, red. M. SZYSZKOWSKA, Białystok 2001, s. 67), inni biografowie mówią tylko o zatrudnieniu w latach 1945-1949 w Katedrze Encyklopedii i Filozofii Prawa UW (H. MISZTAŁ, *Hanna Waśkiewicz*, [w:] *Profesorowie Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Lublin 2006, s. 289). – W 1948 r. katedrę Encyklopedii i Filozofii Prawa przekształcono na marksistowską katedrę Teorii Prawa i odejście z niej dr Waśkiewicz było konieczne.

⁵³ Henryk Kupiszewski w 1950 r. uzyskał stopień magistra prawa na Uniwersytecie Jagiellońskim i po krótkim okresie pracy w sądzie krakowskim podjął pracę w Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego. W roku akademickim 1950/51 uczestniczył w seminarium prof. Taubenschlaga. Od 1 października 1951 został zatrudniony na stanowisku asystenta w Instytucie Papirologii i Prawa Antycznego na Wydziale Historii UW. W. WOŁODKIEWICZ, *Profesor Henryk Kupiszewski 1927-1994*, «Studia Iuridica» 31/1996, s. 227 i n.; M. ZABŁOCKA, *Henryk Józef Kupiszewski 1927-1994*, [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808-2008*, red. G. BAŁTRUSZAJTYS, Warszawa 2008, s. 315 i n.

⁵⁴ Archiwum UW sygn. K 1206. Profesor Kozubski zmarł 14 października 1951. Zaangażowanie prof. Kozubskiego w 1950 r. do Katedry Prawa Antycznego na Wydziale

rzymskiego jako jego części i dążył do stworzenia mocnej pozycji dla swojej katedry czy też utworzenia instytutu prawa antycznego⁵⁵. Katedra Prawa Antycznego jednak pozostała przy Wydziale Historii. Po śmierci prof. Taubenschlaga w 1958 r. podjęto kroki celem powrotu katedry na Wydział Prawa i jako jej kuratora powołano prof. Koranyiego, a następnie w 1961 r. przeniesiono katedrę na Wydział⁵⁶. W 1964 r. połączono ją z Katedrą Prawa Rzymskiego. Kiedy w końcu 1950 r. przystępowano do tworzenia Instytutu Historii Prawa, status Katedry Prawa Antycznego był ustalony i trwały formalności jego zalegalizowania. Katedra ta nie weszła w skład Instytutu.

III. Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki w 1950 r. przystąpiło do organizowania nowych form działalności – uczelnianych instytutów i zespołów katedr – i w listopadzie zorganizowanie Instytutu Historii Prawa UW powierzono prof. Leśnodorskiemu. Zadania Instytutu zostały określone Statutem, który przyjęto 9 grudnia 1950 r. na pierwszym konstytuującym posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu Historii Prawa UW⁵⁷ i tą datę należy przyjąć jako podjęcie działalności Instytutu.

W skład Instytutu włączono: zespołową Katedrę Historii Państwa i Prawa Polskiego, Katedrę Powszechnej Historii Państwa i Prawa, Katedrę Prawa Rzymskiego, Katedrę Państwowego Prawa Wyznaniowego (do 1952)⁵⁸. Katedrę Historii Porównawczej Państw Słowiańskich, od

Historii jest dowodem, że katedra została formalnie usytuowana na Wydziale Historii w 1950 r., chociaż wiele czynności mogło następować stopniowo.

⁵⁵ W uchwale konferencji toruńskiej 1950 r. zamieszczono postulat utworzenia w Warszawie Instytutu Praw Antycznych.

⁵⁶ W katedrze był zatrudniony w tym momencie jeden pracownik – dr Henryk Kupiszewski; został on adiunktem na Wydziale Prawa a katedrę połączono z Katedrą Prawa Rzymskiego tworząc katedrę Prawa Rzymskiego i Antycznego.

⁵⁷ Tekstu statutu i aktu jego zatwierdzenia dotychczas nie udało się odnaleźć.

⁵⁸ W tym czasie katedrą kierował prof. Świątkowski, adiunktem był dr Jarosław Jurkiewicz, asystentem – do końca 1951 r. – mgr Edward Holler. Stopniowo następowała likwidacja tej katedry i w jej miejsce tworzono Katedrę Prawa Rolnego, której kierownikiem został prof. Świątkowski. W uniwersyteckim *Spisie wykładów 1951/52, 1952/53* jako część składową Instytutu Historii Prawa podano Katedrę Prawa Rolnego, a w gronie asystentów Instytutu wymieniono też nazwiska asystentów Katedry Prawa Rolnego.

1945 r. nieobsadzoną, wpisano do składu Instytutu (w 1958 r. objął ją prof. Władysław Sobociński przeniesiony z UJ⁵⁹).

Kierowanie Instytutem powierzono prof. Leśnodorskiemu, od 1952 r. objął je prof. Koranyi, od 1954 r. (do 1968) prof. Bardach⁶⁰.

Według wprowadzonej struktury Dyrektor Instytutu był też jednocześnie przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu.

Stanowisko sekretarza naukowego Instytutu zajmowali kolejno: dr W. Voisé (do 1 września 1952), dr L. Sowiński (1 września do 31 grudnia 1952), mgr Witold Wołodkiewicz (1 stycznia 1953-1965). Wprowadzono też stanowisko adiunkta Instytutu, którym krótko był dr Voisé, będąc też sekretarzem Instytutu, a w latach 1956-1968 zajmował je mgr (następnie dr) Jerzy Senkowski.

Grono pracowników było stosunkowo liczne. W 1950 r. w katedrach, które weszły w skład Instytutu, było zatrudnionych 16 osób, w 1951 r. grono to zmniejszyło się do 12 osób, w 1968 r. w przededniu reorganizacji Instytut zatrudniał 17 osób.

Jako jednostka organizacyjna Instytut miał realizować określone przez władze zadania na polu nauki i w zakresie działalności dydaktyczno-wychowawczej. Dla czynności administracyjnych (sprawozdania, plany) nie dano pomocy biurowej, co obciążało młodszych pracowników naukowych, podobnie jak i organizowanie i prowadzenie biblioteki. W miejsce trzech bibliotek katedr tworzono jedną bibliotekę Instytutu, której przyznawano środki na zakup książek (także realizowany przez asystentów)⁶¹. Dla biblioteki nie było żadnego zabezpieczenia i książki – częściowo na półkach pozbijanych z „nieco oheblowanych” desek – umieszczano we wszystkich pokojach Instytutu i nie wypożyczano ich (seminarzyści przygotowujący referaty mogli z nich korzystać w godzinach dyżurów asystentów).

⁵⁹ Katedra ta – jednoosobowa – miała status naukowo-badawczej; zniesiono ją w 1968 r., kiedy likwidowano katedry naukowo-badawcze.

⁶⁰ *Skład Osobowy UW 1954/55*, s. 81, jako dyrektora Instytutu wpisano nazwisko prof. Bardacha (podobnie w dokumentacji Instytutu). Trzeba skorygować informacje podane przez W. SUDNIK (*op. cit.*, s. 133, 148), gdyż prof. Koranyi był dyrektorem w latach 1952-1954, a w latach 1954-1968 dyrektorem był prof. Bardach.

⁶¹ Ten obowiązek podjął głównie z-ca asystenta, z czasem asystent, S. Russocki, a w katalogu wiele kart jest sporządzonych przez dr W. Rostockiego i przeze mnie.

Do obowiązków pracowników należało też prowadzenie badań naukowych i szeroko pojętej działalności dydaktycznej w nienormowanym czasie pracy⁶².

IV. W dziedzinie prac badawczych przed pracownikami Instytutu stanęło wiele zadań – badania naukowe zespołowe, badania własne i osiąganie stopni naukowych, przygotowywanie pomocy dydaktycznych (skryptów i podręczników) i w pracy dydaktycznej w różnych formach przekazywanie najnowszych osiągnięć nauki.

Wprowadzając gospodarkę planową we wszystkich dziedzinach życia, objęto planowaniem także badania naukowe. Wprowadzano plany roczne, następnie wieloletnie dla jednostek organizacyjnych (katedr, instytutów, wydziałów), plany resortowe, określano węzłowe tematy podejmowane przez naukę. Na zadania stawiane przed pracownikami w planach rocznych i z czasem wieloletnich, sporządzanych przez Radę Naukową Instytutu, wpływ miały plany resortowe, współpraca z naukami historycznymi, z czasem z odpowiednimi instytutami PAN, udział w życiu naukowym krajowym i międzynarodowym.

W Instytucie Historii Prawa prace podjęto, opierając się na planie uchwalonym na posiedzeniu Rady Naukowej Instytutu 5 stycznia 1951 r., którym zakreślono ramy działalności w tymże roku.

W pierwszym planie naukowym 1951 r. zarysowano ogólniejsze kierunki działalności naukowej: badania nad ustrojem politycznym i społecznym Rzymu; badania nad ustrojem politycznym i społecznym

⁶² Podejmowano próby określenia liczby godzin dla różnych obowiązków, co było możliwe w przypadku planowanych zajęć dydaktycznych (wykłady, ćwiczenia, seminaria). Jednakże w przypadku dyżurów, tzw. konsultacji dla studentów niemających ćwiczeń z tego przedmiotu (czy przerwać wyjaśnianie, bo koniec dyżuru?, czy zawsze będą zainteresowani konsultacjami?), zebrań z grupą studencką w ramach tzw. opieki, dyżurów w czytelni studenckiej, prac administracyjnych (np. siatka zajęć dla studentów, różne sprawozdania, plany, stypendia), opieki nad domami studenckimi i problemem z określeniem liczby godzin pracy naukowej (np. dwie strony tekstu napisane dziennie, a ile czasu na przygotowanie?) nie było to możliwe. Zadania pracownika naukowego ustalano bez określania czasu pracy. Problem ten często podnoszono na różnych zebraniach zwłaszcza związkowych, postulując „sprawiedliwe” rozdzielanie różnych zadań czy funkcji.

okresu feudalizmu i kapitalizmu; badania nad dziejami dawnej literatury prawniczej w Polsce; badania nad dawnym prawem mazowieckim; prace źródłoznawcze, edytorskie i bibliograficzne⁶³. Te kierunki znalazły swój wyraz w konkretnych tematach prac i wydawnictwach będących przedmiotem wszystkich dalszych planów układanych przez Instytut w następnych latach.

W latach pięćdziesiątych skryształizowały się w działalności badawczej Instytutu trzy problemy: historia prawa własności, historia prawa rodzinnego, zwłaszcza w epoce antyku, historia parlamentaryzmu, znajdujące swój wyraz w wielu pracach monograficznych (habilitacyjnych, doktorskich, rozprawach i artykułach). Z czasem, gdy następowało podzielenie zadań między różnymi ośrodkami historyczno-prawnymi w kraju i odpowiednią placówką historyczno-prawną w Instytucie Nauk Prawnych (a następnie w Instytucie Historii) PAN, w Instytucie można było ściślej ustalić kierunki badań, obejmując nimi badania nad ustrojami państwowymi, zwłaszcza instytucjami parlamentaryzmu i myślą polityczną w Polsce i innych krajach Europy; historią administracji w czasach nowożytnych i najnowszych; instytucjami prawa cywilnego w XIX i XX wieku; organizacją sądownictwa w okresie XVIII-XX wieku; instytucjami obrotu gospodarczego w rzymskim prawie klasycznym i hellenistycznym; historią nauk prawnych; wydawnictwami źródeł i bibliografii.

Problematyka ta znajdowała także swój wyraz w posiedzeniach naukowych Instytutu (odbywanych w liczbie 15-20 rocznie) o charakterze dyskusyjnym. Na posiedzeniach tych obok przedstawianych przez pracowników też ich prac czy też zagadnień o szczególnym znaczeniu z czasem jako referenci występowali historycy prawa i prawnicy spoza Instytutu. Przyjęto, że „młodszy” pracownicy Instytutu będą referować nie tylko założenia większych prac, ale i przygotowywane swoje artykuły oraz recenzje ważnych nowych pozycji literatury (nie tylko przygotowywane do druku)⁶⁴ i przez długi okres zasady tej przestrzegano.

⁶³ Akta Instytutu w Archiwum UW.

⁶⁴ Referaty przedstawiali też seminarzyści, w których widziano przyszłych pracowników, o czym często wspomina prof. Wołodkiewicz, opowiadając o swoim, jako studenta, wystąpieniu na posiedzeniu Instytutu w 1951 r.

W dyskusjach wywiązujących się na posiedzeniach brali udział oprócz pracowników Instytutu i inni pracownicy Wydziału, a czasem też zapraszani goście. Była to ważna forma pracy zespołowej, zwłaszcza w okresie zmian i metodologii i obszaru badawczego.

Instytut w chwili swego powstania stanął wobec bardzo istotnej potrzeby przygotowania odpowiednich pomocy dydaktycznych do przedmiotów historyczno-prawnych, opartych na nowej metodologii i dostosowanych do wymogów programowych. Podręczniki przedwojenne były i całkowicie niedostępne⁶⁵, i nieodpowiadające wymogom nowego programu. Konieczne było jak najszybsze przygotowanie skryptów i pracownicy Instytutu w latach 1951-1954 opracowali skrypty z przedmiotów historyczno-prawnych, które zostały wydane przez PWN⁶⁶. Skrypty te były też bardzo potrzebne słuchaczom Studium Zaocznego, organizowanego od 1951 r. Słuchacze ci mieli trudny dostęp do literatury, a wykład (w niewielkiej liczbie godzin) nie był wystarczający. Przygotowywano odpowiednie materiały powielane przez Studium Zaoczne – „przewodniki metodyczne”, listy pytań egzaminacyjnych, w kolejnych latach stale uaktualniane w stosunku do zmieniających się programów i wymogów dydaktycznych.

Do prowadzenia ćwiczeń, proseminariów i seminariów były potrzebne teksty źródłowe, niejednokrotnie bardzo trudno dostępne. Wychodząc naprzeciw temu zapotrzebowaniu, prof. Jakub Sawicki – pomimo że odsunięty od wykładów – bardzo szybko przygotował dwutomowy wybór źródeł z historii państwa i prawa polskiego (PWN

⁶⁵ W bibliotece Katedry nie było nawet egzemplarza krakowskiego podręcznika S. Kutrzeby *Korona* z którego powszechnie korzystano przed wojną i też z niego (jak wspomina prof. Michał Pietrzak) korzystał prof. Jakub Sawicki, wykładając historię ustroju Polski.

⁶⁶ Studenci sporządzali notatki z wykładów, które wzajemnie konfrontowali, uzupełniali dzięki czasem wskazywanej literaturze. Z niektórych przedmiotów skrypty ukazały się szybko. Z prawa rzymskiego powstała tzw. ćwiczeniówka, kiedy dwie studentki (Janka Pyrzak, ówczesnie przewodnicząca Koła Naukowego Historii Prawa, i ja) notowały wykład prof. Gintowta, przepisane na maszynie notatki Profesor korygował i uzupełniał, a następnie tekst ten przepisywano, powielano i rozprowadzono wśród studentów. W 1945 r. z prawa rzymskiego PWN wydało skrypt (napisany w częściach przez różnych autorów).

1952-1953). Nad zawartością i układem tych tomów było kilka dyskusji instytutowych, a wybór ten przez wiele lat był pomocą dla studentów (aż do wyczerpania nakładu); nie został wznowiony, a dotychczas nie przygotowano nowego wyboru.

Trzeba też podkreślić, że w Instytucie od razu podjęto prace nad przygotowaniem syntez z obu historii. W toku tych prac wprowadzano nową metodologię, odchodzono od dawnych metod opisowych, dyskutowano nad metodą prawnoporównawczą i prowadzeniem badań na jej podstawie, rolą prawa w procesach dziejowych.

V. W dziedzinie dydaktyki zadania stojące przed Instytutem w 1951 r. były duże. Należało podjąć prace nad prowadzeniem zajęć opartych na metodologii marksistowskiej, doprowadzić do ścisłej korelacji między wykładem a ćwiczeniami, które obejmowały coraz liczniejsze grupy, wybierające – do lat sześćdziesiątych – ćwiczenia z historii państwa i prawa polskiego lub z powszechnej historii państwa i prawa⁶⁷. Dla grup, które regularnie nie uczęszczały na zajęcia z obu przedmiotów, organizowano dodatkowe konsultacje w celu wyjaśniania trudniejszych problemów.

Wprowadzenie formy ćwiczeń, podczas których trzeba było sprawdzić wiadomości studenta (z oceną), omówić czy przedyskutować określoną tematykę (według przygotowanego konspektu, obecnie tzw. sylabusu) i wskazać tematykę kolejnych zajęć, stanowiło *novum*⁶⁸ w dydaktyce uniwersyteckiej.

Podstawą – przewodnikiem – dla studentów miał być tak prowadzony wykład, aby wskazać i wyjaśnić studentom najważniejsze problemy, podać literaturę (jeśli byłaby dla danego problemu), a zarazem pozwalać na notowanie najważniejszych tez.

Tej tematyce w pierwszym roku było poświęconych wiele zebrań Instytutu, tzw. porad produkcyjnych, aby określić zarówno metody pracy, jak i zakres wymagań programowych.

⁶⁷ Większość wybierała ćwiczenia z historii państwa i prawa polskiego, obawiając się że na zajęciach z powszechnej historii państwa i prawa konieczną jest znajomość j. obcych

⁶⁸ Kierownicy katedr hospitalizowali ćwiczenia, interesowali się przebiegiem zajęć i ocenami, jakie uzyskiwali studenci .

Dla studentów I roku od 1951 r. wprowadzono obowiązek uczęszczania na wykłady, a obecność na wykładach była kontrolowana⁶⁹. Do obowiązków młodej kadry naukowej wprowadzono obowiązek opieki naukowej nad grupą studencką⁷⁰, a profesorom powierzano opiekę naukową nad całym rokiem studiów przydzielając im do pomocy zastępcę-asystenta.

⁶⁹ Wszyscy studenci byli członkami ZSP. Studentów każdego roku (mającego tzw. starostę roku) dzielono na grupy i każda grupa miała starostę, u którego była lista obecności. Przed zajęciami i po ich zakończeniu student musiał tę listę podpisać. Dodatkowo odbywały się kontrole – zamykano drzwi sali wykładowej i każdy student z indeksem i legitymacją musiał podejść do starosty (obok którego stali kontrolerzy – studenci aktywiści z innego wydziału) i jeszcze raz się legitymując, podpisać listę. Jeśli stwierdzono nieobecność, kontrolerzy sprawdzali, czy tej osoby nie ma w przychodni lekarskiej i pod adresem domowym (może obłożnie chora leżeć w łóżku). Jeśli nie spotkali tej osoby, sprawę oddawali do Komisji Dyscyplinarnej, która mogła ukarać nieobecnego studenta naganą, odebraniem stypendium lub skreśleniem z listy studentów (zależnie od powodu, jaki podawał student, tłumacząc swoją nieobecność, i od tego, jak go oceniano). Byłam raz przed Komisją Dyscyplinarną, ale przyjęto moje tłumaczenie, bo w bibliotece przygotowaliśmy referat na ćwiczenia z marksizmu-leninizmu a zapomniałam o lektoracie. Z czasem zmniejszono, a następnie odstąpiono od kontroli na wykładach, a zwiększono dyscyplinę obecności na ćwiczeniach. W obrębie grupy studenckiej studenci byli podzieleni na tzw. „trójki” (na wzór trójek murarskich w budownictwie), które razem miały się uczyć, zdawać egzaminy i w trójce – kolektywie – miano wzajemnie kontrolować swoje postępy. Każda grupa miała też swojego sekretarza (tzw. organizatora) ZMP, wspólnie ze starostą kierującego grupą. Nad sekretarzami opiekę sprawowała grupa partyjna na danym roku z przewodniczącym (popularnie zwanym patorgiem kursu). Organizowano wielogodzinne „narady produkcyjne” całego roku w celu podniesienia „jakości pracy” i zdobywania tytułu „przodownika pracy”, który dawał zaszczyt uczestniczenia w pochodzie 1 Maja na przodzie szeregu UW. Uczestniczyłam w naradzie roku, która rozpoczęła się w sobotę o godz. 14, a zakończyła w niedzielę rano (udało mi się o godz. 22 uzyskać zwolnienie, aby zdążyć na ostatni pociąg, gdyż mieszkalam pod Warszawą, a godzina zakończenia nie była przewidziana). Stosunkowo dość szybko zaprzestano wprowadzania „trójek” i narad produkcyjnych.

⁷⁰ Opiekun uczestniczył w zebraniach grupy, na których omawiano „postępy naukowe” studentów otrzymujących na ćwiczeniach oceny ndst.. Składali oni „samokrytykę” i na kolejnym zebraniu byli oceniani, czy uzyskali odpowiednie postępy. Jego obowiązkiem było też zainteresowanie się kłopotami studentów (np. interwencje w komisji stypendialnej). Powinien też być obecny podczas egzaminów, jakie składali studenci jego grupy.

Wszyscy pracownicy Instytutu byli opiekunami grup, a prof. Jakubowi Sawickiemu (choć był odsunięty od wykładów) w roku akademickim 1951/52 powierzono opiekę nad pierwszym rokiem studiów.

U progu swej działalności dydaktycznej Instytut musiał też podjąć obowiązek przygotowania „kursu magisterskiego” dla studentów, którzy podjęli studia w latach 1949/50 i 1950/51, kończone po trzech latach dyplomem absolwenta. Najlepsi studenci mogli ubiegać się o studiowanie na rocznym kursie, podczas którego pogłębialiby swą wiedzę, przygotowywaliby i obronili pracę magisterską. Instytut był jednym z nielicznych, które uzyskały prawo prowadzenia takiego kursu dla zainteresowanych historią prawa. Jego uczestnikami byli – oprócz studentów z Warszawy – absolwenci z Wrocławia, Łodzi i Lublina wytypowani na tamtejszych wydziałach prawa. W ramach tego kursu, który prowadzono dwukrotnie w latach 1952/53 i 1953/54, przygotowano i wykłady, i seminaria, a uczestnicy kursów obronili ciekawe prace magisterskie. Dla nich prof. Gintowt wykładał historię procesu rzymskiego i prawo rzymskie, prof. Koranyi – historię ustroju ZSRR, prof. Leśnodorski – urząd Księstwa Warszawskiego, prof. Jakub Sawicki – nauki pomocnicze historii i historię źródeł dawnego prawa polskiego⁷¹. Profesorowie Instytutu prowadzili seminaria magisterskie, niejednokrotnie przekraczając ich ramy czasowe. W gronie studenckim byli m.in. Andrzej Ajnenkiel, Stanisław Russocki, Katarzyna Sójka-Zielińska, Michał Staszko, Jan Jończyk, Władysław Ćwik, którzy z czasem uzyskali tytuły profesorów.

Wprowadzenie obowiązku pisania prac magisterskich dla studentów, którzy podjęli studia w 1951/52 (z programem jednolitych studiów czteroletnich), zwiększyło zakres obowiązków dydaktycznych Instytutu (proseminaria, seminaria), gdyż wielu studentów interesowało się historią państwa i prawa i licznie uczęszczało na te zajęcia.

⁷¹ Z przedmiotów ogólnych wykładali: prof. E. Adler – materializm dialektyczny i historyczny; prof. J. Semkow – wybrane zagadnienia ekonomii politycznej; prof. S. Ehrlich – teorię państwa i prawa. Wymagano, w formie kolokwium, zaliczenia języka rosyjskiego i języka obcego. W indeksie Katarzyny Sójki są wpisy o zdanych egzaminach w styczniu z nauk pomocniczych historii i w czerwcu – z historii źródeł dawnego prawa polskiego i historii ZSRR, ale egzaminu magisterskiego do indeksu nie wpisywano.

Także rozwój studiów zaocznych (grupa wieczorowa, tzw. zajęcia zjazdowe sobotnio-niedzielne, dyżury popołudniowe i wieczorne, tzw. konsultacje) powodował zwiększenie obowiązków dydaktycznych.

W okresach przed kolokwiami czy egzaminami na dyżurach pracowników naukowych zjawiało się od kilku do kilkunastu studentów; gdy wydano obszerne skrypty, a potem podręczniki, zmniejszyło się korzystanie z tej formy nauki studentów I roku (jednak konsultacjom z prawa rzymskiego długo pozostawali wierni), a ich miejsce zajmowali piszący prace na proseminariach i seminariach. Zmieniał się też klimat (po śmierci Stalina) i nie organizowanie „trójek” studenckich, „narad produkcyjnych” na różnych szczeblach było tak ważne, a osiągnięcia naukowe; możliwości zdobywania wiedzy stawały się przedmiotem większego zainteresowania zarówno władz, jak i nauczających i nauczanych.

Działalność Instytutu od lat pięćdziesiątych w zakresie badań naukowych, udziału w życiu naukowym krajowym i – z czasem – zagranicznym była oceniana i w sprawozdaniach, i w okresowych ocenach dyscyplin historycznoprawnych; mówiono i pisano o niej też z okazji kolejnych jubileuszy Instytutu⁷² i jubileuszy Profesorów – działalność dydaktyczna pozostaje nieuchwytna w pełni dla oceny, ale spotykani absolwenci oceniają ją pozytywnie.

Dążąc obecnie do ukazania w pełni dziejów dyscyplin historycznoprawnych w Polsce, należy zwrócić uwagę na trudne okresy i na tych, którzy w niełatwych warunkach przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych prowadzili prace naukowo-badawcze i działalność dydaktyczną i ich nazwiska wpisać w dzieje⁷³.

⁷² W. SUDNIK, *op. cit.*, s. 112 i n. i tam podana literatura (por. przyp. 2 niniejszego artykułu).

⁷³ H. OLSZEWSKI *O powołaniu naszych czasów do opracowania historii nauk historycznoprawnych* [w:] *Drogi i bezdroża nauk historycznoprawnych*, red. M. MAŁECKI, Bielsko-Biała, s. 312 i n.